

Коваль Т. В., Шикирінська О.А. Мистецька підготовка майбутніх учителів початкових класів у контексті культурологічної парадигми освіти / Т.В. Коваль, О.А. Шикирінська // Наукові записки: зб. наук. праць V Міжнародної науково-практичної конференції «Мистецька освіта ХХІ століття: виклики сьогодення» / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 169 – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. – С. 222-226.

### **Автор**

Коваль Т. В., Шикирінська О.А.

Коваль Т. В., Шикиринская О.А.

Koval T. V., Shykyrinska O.A.

### **Назва**

Мистецька підготовка майбутніх учителів початкових класів у контексті культурологічної парадигми освіти

### **Ключові слова**

Професійно-педагогічна освіта, культурологічний підхід, мистецька підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Профессионально-педагогическое образование, культурологический подход, художественная подготовка будущих учителей начальных классов.

Professional and pedagogical education, a culturological approach, the art preparation of future primary school teachers.

### **Анотації**

У статті актуалізується культурологічна спрямованість сучасної професійно-педагогічної освіти; обумовлено суттєве зростання ролі духовно-естетичних факторів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів; висвітлено основні вимоги до змісту підготовки вчителя початкових класів в освітніх нормативних документах; окреслені основні теоретичні концепції культурологічної підготовки майбутніх учителів.

В статье актуализируется культурологическая направленность современного профессионально-педагогического образования; обусловлен существенный рост роли духовно-эстетических факторов в процессе профессиональной подготовки будущих учителей; освещены основные требования к содержанию подготовки учителя начальных классов в образовательных нормативных документах; очерчены основные теоретические концепции культурологической подготовки будущих учителей.

The culturological orientation of modern professional pedagogical education is in article staticized; it is caused the essential growth of a role of spiritual and esthetic factors in the course of vocational training of future teachers; the main requirements to the content of training of the elementary school teacher in educational normative documents are reflected; the main theoretical concepts of culturological training of future teachers are outlined. The scientific operating time of the last years concerning providing with the teacher the qualified leadership in art activity of pupils is analysed in educational process of elementary school. By the main direction of content of vocational training of the teacher it is his culturological orientation as one of the most important factors of high-quality performance of the main function of education determined; the attention is on formation of polycultural, pedagogical and national values concentrated. The historical aspect of the organization of art training of elementary school teachers in system of domestic pedagogical education is considered. The importance of studying of art disciplines as humanitarian to a component of culturological training of future teachers is noted. The attention on definition of the leading directions of culturological education, the theoretical principles, tasks and means of art training of future elementary school teachers is focused. The importance of organic unity of all-pedagogical and art training of future elementary school teachers is proved; need of introduction of the begun reforms in the fields of education, the solution of questions of her integration into world cultural space.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір та необхідність удосконалення української

системи освіти обумовлюють суттєве зростання ролі духовно-естетичних факторів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Роль першого учителя полягає не лише в тому, щоб передати знання від одного покоління до іншого, а й у тому, щоб навчити учнів мислити, розуміти й аналізувати інформацію та забезпечити зростання їхньої художньо-естетичної культури. Вчитель початкових класів покликаний не тільки дати дітям систему знань, навчити читати, писати, рахувати, але й познайомити їх зі світом мистецтва, наповнити життєдіяльність молодших школярів образами різних видів мистецтва, навчити розуміти смисл мистецьких творів, їх красою впливати на формування свідомості та самосвідомості, забезпечувати духовне становлення особистості.

На законодавчому рівні основні вимоги до змісту підготовки вчителя початкових класів відображено в освітніх нормативних документах: Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття», Комплексній цільовій програмі «Вчитель», Державному стандарті початкової освіти та ін. У зазначених нормативних актах наголошується на необхідності підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, прагне бути людиною культури, оволодіваючи цінностями й знаннями в галузях мистецтв; здатного знаходити й оперативно використовувати необхідну інформацію у здійсненні міждисциплінарних зв'язків, спроможного до ефективної професійної діяльності на засадах гуманістичної педагогіки.

В умовах гуманізації освіти культурологічний підхід, що відображає суть освіти й виховання як явищ культури, вимагає врахування закономірностей, тенденцій, особливостей освітнього процесу, головною метою якого є виховання високоосвіченої, ерудованої особистості зі сформованою системою цінностей та естетичними смаками. Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя реалізується завдяки спеціальній технології навчання й виховання, що спрямована на розвиток у студентів здатності до цілісного бачення й сприйняття культурних цінностей, адже, як зауважує Г.Падалка, «тільки щире висловлювання думки щодо художньої цінності творів може плідно розвивати мистецьку культуру учнів» [4, с. 50].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в теорії та практиці педагогічної освіти накопичені значні наукові напрацювання, які можуть слугувати основою удосконалення різних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів. Методологічні та методичні проблеми гуманітарної культурологічної освіти в університетах активно розглядають учені різних країн світу: США, Польщі, Росії та ін. Зокрема, дослідження американських учених (Д.Брітцман, Н.Зімфер, К.Хоей) присвячені проблемам підготовки викладачів, здатних працювати в полікультурному педагогічному середовищі, підкреслюють важливість етнографічних знань. Погляди польських філософів і педагогів (Б.Барц, Й.Габерман, А.Гофрон, Г.Томас та ін.) зосереджені на проблемі культурологічної освіти як провідного соціального фактору сучасності. Важливими для розвитку поглядів на культурологічну освіту майбутніх учителів є ідеї російських учених М.Бахтіна, В.Біблера, Г.Драча, Г.Казилова, В.Розіна, А.Флієра, Б.Юсова та ін. про культурологічне пізнання як ціннісне ставлення людини до світу, про естетичну свідомість, що акцентує духовний аспект відчуття світу, морально-естетичне переживання буття з орієнтацією на цінності мистецтва. У контексті даної проблематики цінними є думки означених провідних сучасних філософів і педагогів щодо установки на важливість розуміння учнями мистецьких зразків культури як провідного завдання культурологічної освіти.

Розробка теоретичних концепцій культурологічної підготовки майбутніх учителів обґрунтовується дослідженнями вітчизняних учених: С.Гончаренка, Р.Гуревича, І.Зязюна, Н.Ничкало, О.Олексюк, Г.Падалки, М.Сови, Г.Тарасенко, О.Щолокової та ін., в яких основним напрямом змісту професійної підготовки учителя науковці визначають її культурологічну спрямованість як одного з найважливіших чинників якісного виконання основної функції освіти; наголошують на важливості органічної єдності загально-педагогічної та мистецької підготовки майбутніх учителів; зосереджують увагу на формуванні полікультурних, педагогічних і національних цінностей особистості. Так, Р.Гуревич визначає такі головні напрями освітнього процесу як інтеграція, гуманізація, професійна спрямованість та естетизація. Вчений підкреслює, що

заняття з кожної дисципліни мають бути пронизані міжпредметними зв'язками, враховувати інтереси і здібності кожного студента, мати безпосередній вихід на шкільну програму, містити емоційні моменти (цікаві історичні факти, демонстрацію творів мистецтв, застосування аудіо та відеозаписів тощо) [1, с. 80].

Значний науковий доробок останніх років щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності присвячено розгляду науково обґрунтованих вимог до забезпечення учителем кваліфікованого керівництва мистецькою діяльністю учнів в освітньому процесі початкової школи. Зокрема, аналізуються питання готовності до імпровізаційної діяльності (С.Дубяга), активізації художньої діяльності молодших школярів (О.Біла); аналізується підготовка майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи (І.Казанжи, Б.Нестерович, С.Цуприк), забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи (О.Аліксійчук, В.Дряпіка, Т.Коваль, С.Коновець, Г.Локарева, Н.Сулаєва, О.Федій, О.Хижна) тощо. Аналіз означених досліджень засвідчив, що у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів відбувається оволодіння знаннями теоретичних та практичних основ вікових закономірностей художнього розвитку дітей молодшого шкільного віку, історико-теоретичними знаннями у галузі мистецтва, навичками художньо-творчої діяльності, що забезпечує високу ефективність професійної діяльності майбутніх учителів початкових класів.

Метою статті є висвітлення теоретичних засад мистецької підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті культурологічної парадигми сучасної професійно-педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурологічна спрямованість сучасної професійно-педагогічної освіти ґрунтується на вітчизняних традиціях і європейському досвіді навчання та виховання засобами мистецтва, адже мистецтво володіє унікальною можливістю послідовно та ефективно вводити особистість у художньо-естетичний простір культури, формувати її світоглядні уявлення, ціннісні орієнтації та індивідуально-творчі

здібності. Здатність мистецтва впливати на духовний розвиток дитини зумовлюють необхідність усвідомлення студентами аксіологічної складової мистецтва. Провідними напрямками культурологічної освіти, що є традиційними та залишаються актуальними для сучасності, визначено орієнтацію на мистецтво як можливість духовного розвитку особистості та її моральних якостей; формування засобами мистецтва світоглядної позиції особистості; використання у педагогічній практиці різних видів мистецтва; опору на національні мистецькі скарби з поєднанням досягнень світової художньої культури [9, с. 25].

Безперечний інтерес становить вивчення історичного аспекту організації мистецької підготовки учителів початкових класів у системі вітчизняної педагогічної освіти. На підставі аналізу праць Ю.Бекетової, Т.Благової, Н.Дем'яненко, О.Лавриненка, Т.Танько, Л.Хомич та ін. зазначимо, що специфіка розвитку змісту викладання дисциплін мистецького циклу у різних типах закладів педагогічного спрямування цілком зумовлювалася характером розвитку професійної підготовки майбутніх учительських кадрів для початкової школи. Так, мистецька підготовка працівників початкової ланки педагогічної освіти в Україні ще наприкінці XIX століття здійснювалася в педагогічних класах при жіночих середньоосвітніх закладах, учительських семінаріях, інститутах та університетах. Зокрема, у педагогічних класах із циклу мистецьких дисциплін вивчали церковний спів та малювання з іконописом. Упровадження предметів мистецтва було характерним й для учительських семінарій, що почали засновувати в країні з 1865 р. і мали значні переваги в галузі підготовки вчителів для початкових училищ порівняно з іншими формами педагогічної освіти. Пріоритетним видом мистецької діяльності у семінаріях була музична підготовка вихованців; із семінаристів готувати не лише викладачів церковного співу для початкових училищ, регентів церковних хорів; але й викладачів малювання, креслення, ручних робіт і гімнастики у початковій школі.

Також поширеною була практика організації спеціальних курсів з метою ознайомлення з різними видами мистецької діяльності. В учительських

інститутах, створених в останній чверті XIX століття, важливим був мистецько-педагогічний напрям у системі практичної підготовки учителів; ознайомлення з різними видами мистецької діяльності вважали також необхідною складовою формування педагогічної майстерності. Зокрема, у Вінницькому учительському інституті (1912 р.), в якому спочатку функціонувало два відділення – дошкільне та шкільне, а також педагогічні курси, з 1917 р. по 1918 р. викладав співи та керував студентським хором видатний композитор К.Стеценко. Відповідно до запитів початкової школи, до навчального плану інших учительських інститутів із предметів мистецького циклу були введені співи; запроваджувався обов'язковий практичний курс «Малювання з методикою викладання» та теоретичний курс «Історія художнього мистецтва». Пізніше у програми шкільних відділень педагогічних училищ вводяться такі мистецькі дисципліни, як музична грамота, сольфеджіо, музична література, методика музичного виховання, хоровий спів, гра на музичному інструменті. Система позааудиторної роботи передбачала впровадження різноманітних заходів переважно мистецької спрямованості: літературно-музичні вечори, позакласні читання, екскурсії тощо.

Таким чином, як засвідчує історичний екскурс, зважаючи на потужний великий виховний потенціал мистецтва, мистецька підготовка здавна була прерогативою фахової освіти майбутніх учителів початкових класів. Предмети мистецького циклу були дієвим чинником становлення і загальнокультурного розвитку особистості вчителя, що зумовлювало їхнє теоретичне і практичне значення в системі педагогічної освіти України. Це також свідчить про важливість мистецької підготовки учителя початкових класів у сучасних умовах. Тому, як наголошувала О.Рудницька, «обов'язковим гуманітарним компонентом культурологічної підготовки» майбутніх учителів є вивчення мистецьких дисциплін, «які залучають до світу прекрасного, дають людині змогу досягнути своє призначення як суб'єкта соціального спілкування, формують естетичні та моральні почуття, розвивають творчі здібності» та «спрямовані на поглиблення естетичної, художньої, культурологічної компетенції учнівської молоді» [5, с. 135].

Зокрема, за визначенням О.Отич, розробка теоретичних і методичних засад сучасної мистецької підготовки майбутніх учителів початкових класів ґрунтується на основних положеннях педагогіки мистецтва, згідно з якими мистецтво тлумачиться як сфера творчої людської діяльності, котра спрямована на осмислення світу й оцінку місця людини в ньому і об'єктивується в художніх образах; мистецтво має потужний педагогічний потенціал завдяки своїм функціям (дидактичній, виховній, розвивальній, соціалізуючій); мистецтво може розглядатися як методологія навчання і виховання молодого покоління, детермінанта національної та культурної ідентифікації та індивідуалізації особистості, компонент загальної та професійної освіти; основними категоріями педагогіки мистецтва є «художній образ», «художня концепція людини», «художньо-творча діяльність», «цілісна гармонійна особистість» [3, с. 13]. Визначаючи мистецтво засобом засвоєння естетичної реальності, духовних і мистецьких надбань світової культури, формування світогляду, ціннісних орієнтацій і перетворення їх на внутрішнє багатство особистості, дослідники (Г.Падалка, О.Рудницька, О.Щолокова та ін.) розглядають культурологічний аналіз як важливий практично-орієнтований інструмент, що змінює рівень уявлень учителя про соціокультурні сторони педагогічної реальності, закладає ціннісно-мотиваційну основу його професійної культури, істотно збагачує весь комплекс мистецько-педагогічних функцій.

Серед основних засобів мистецької підготовки, що використовуються сьогодні в освітньому процесі вищої школи, найбільш універсальними є навчальні дисципліни художньо-естетичного циклу, що передбачають спілкування з мистецтвом. О. Рудницька справедливо зауважувала, що вивчення мистецтва (особливо з метою поглиблення професійної підготовки фахівців) обов'язково потребує використання комплексу суміжних філософських, естетичних, культурологічних, педагогічних та інших гуманітарних знань, необхідних для формування комплексних фахових уявлень про функціонування мистецтва у загальній культурі суспільства [5, с. 120]. На думку О.Щолокової, засвоєння культурологічних знань проходить через



формування мислення, емоційно-чуттєвої активності, здатності бачити розмаїття виразних форм мистецтва. Проте, насправді успішність навчання потребує використання комплексу професійно-значущих знань, необхідних для розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів. Це підкреслює необхідність посилення змістового компоненту культурологічної підготовки студентів з метою поглиблення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до їхнього «практичного "вростання" в навчально-виховний процес школи» [9]. Завданнями мистецької підготовки дослідники (М.Лещенко, О.Олексюк, В.Орлов, О.Отіч, Г.Падалка, Т.Рейзенкінд, О.Рудницька, М.Сова, Г.Тарасенко, Л.Хомич, О.Щолокова та ін.) вважають створення умов для живого спілкування з творами світового мистецтва в навчальному процесі, розвиток здатності бути читачем, глядачем, слухачем; оволодіння «золотим фондом» художньої культури людства та опанування мови мистецтв; формування художніх інтересів, розвиток творчого потенціалу. Зокрема, О.Щолокова виділяє такі провідні завдання мистецької підготовки майбутніх учителів: необхідність збагачення духовного світу особистості засобами мистецтва; комплексне використання різних видів мистецтва в навчально-виховному процесі; необхідність формування художнього сприймання і розуміння художніх цінностей у школярів; важливість вивчення художніх творів вітчизняної класичної спадщини у поєднанні з шедеврами світового мистецтва; орієнтація на творчий потенціал учня [9, с. 41]. Реалізація проголошених завдань потребує якісного оновлення змісту початкової освіти, детермінує необхідність впровадження нових підходів до мистецької підготовки майбутніх учителів початкових класів, що забезпечуватиме здійснення державних гарантій художньо-естетичного виховання дітей через доступність надбань світової культури, створення умов для здобуття системних знань, умінь та навичок у галузі мистецтва, реалізацію творчого потенціалу та професійне самовизначення суб'єктів навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, процесуальний компонент професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, що ґрунтується на широкій гуманітарній, культурологічній,

естетичній, мистецтвознавчій освіті, забезпечує майбутньому вчителю не лише обсяг власне професійних знань і вмінь, а й художньо-педагогічну освіченість, що підвищує конкурентоздатність фахівців у соціальній сфері. Таким чином, наявність певного позитивного досвіду в розробці теоретичних засад системного використання мистецтва у професійній підготовці майбутніх педагогів зумовлює необхідність впровадження започаткованих реформ у галузі освіти, розв'язання питань її інтеграції в світовий культурний простір та дозволяє розглядати мистецьку підготовку майбутніх учителів початкових класів як складову професійної підготовки, показник рівня сформованості та умову ефективної професійно-педагогічної діяльності та самовдосконалення.

## БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гуревич Р.С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ та слухачів інститутів післядипломної освіти / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія. – Вінниця: Планер, 2005. – 366 с.
2. Коваль Т.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів у контексті парадигмального оновлення сучасної освіти / Т.В. Коваль // Пед. науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А.А.Сбруєва. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – № 3 (57). – С. 390-398.
3. Отич О.М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання: навч.-метод. посіб. / О.М. Отич. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2005. – 200 с.
4. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) – / Г.М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
5. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посіб. / О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.
6. Троцько А.В. Музично-педагогічна підготовка учнів педагогічних училищ України (1945-1985 рр.): монографія / А.В.Троцько, Л.А.Штефан, Ю.В.Бекетова. – Х: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. – 148 с.
7. Цуприк С. І. Основи педагогічної майстерності: методичні рекомендації для студентів за напрямом підготовки «Музичне мистецтво» / С. І. Цуприк. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 84 с.
8. Шикирінська О. А. Художньо-естетична освіта як невід'ємна складова фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів / О. А. Шикирінська // Теорія і методика мистецької освіти: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.: зб. наук. пр.:– К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 8 (13). – С. 130-134.
9. Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія / О.П. Щолокова. – К., 1996. – 172с.